

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTIK:

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

XII. évf.

1901. január

1. szám.

NÉPFAJOK ÉS NÉPEK A XIX. SZÁZADBAN.

(Első közlemény.)

A csak imént lezáródott XIX. századhoz az egész történelmi élet folyama alatt fontosságra nézve egyetlen egy sem hasonlítható.

A nagy tudományos és technikai fölfedezések és vívmányok teljesen átalakították a régebbi viszonyok rendjét, vagy annyira megtámadták, hogy már csak rövid idő kérdése az átalakulás.

Megváltozott a népek régi egyensúlya is. Ma az európai népek, első sorban a germánok (angolok és németek), aztán a szlávok (oroszok) és román népek osztozkodnak a világ fölötti uralomban, melyben még egy század előtt is félelmes vetélytársai voltak az európaiaknak a mohamedán civilizatio körébe tartozó népek, a keletázsiai (khinai, japán, hátsó-indiai) kultura területe pedig, valamint Afrika hozzáférhetlen vala az európaiaknak s Oceánia, a már régebben fölkeresett Malaj-szigeteket kivéve, épen csak hogy feltárult, de az európai gyarmatosok egy századdal előbb mindössze abból a pár ezer fegyencből álltak, a kiknek Ausztráliába való szállítását Anglia másfél évtizeddel előbb kezdte meg.

Mindez egy század leforgása alatt megváltozott, a miben az európai kultura felvirágzásán kívül az európai népek gyors felszaporodásának is igen nagy része volt. Míg a XIX. század elején az európaiak s Amerika európai eredetű lakosainak száma valamivel volt csak több, mint a föld összes népességének egyötöde (1000 millióból. 210 millió): ma az 1670 milliónyi emberiségnek csaknem egyharmada (530 millió) európai eredetű.

Ebben a nagymérvű szaporodásban a legelső helyet az *angol* foglalja el, mely nemcsak számban, hanem területben is annyira meg-

nőtt, hogy a világ legnagyobb népei, a khinaiak és hinduk közé emelkedett. Szintén nagy arányokban gyarapodott az orosz és portugál nyelvhatár, míg a németeknek s az Európán kívüli népek közül a jávaiaknak a belső szaporodásuk volt igen jelentékeny; közéjük számíthatjuk magunkat magyarokat is, továbbá az oláhokat s a finn-ugor népeket. Általában az európai népek legnagyobb részéről elmondhatni, hogy a XIX. század kedvező volt a szaporodásukra.

Voltak azonban kivételek is. A franciák száz éves szaporodása a többivel szemben olyan csekély volt, hogy míg 1801 elején a francia az oroszszal és némettel együtt a legnagyobb európai nép volt: ma már az angol csaknem háromszorta, az orosz kétszerte s a német is közel kétszerte nagyobb, sőt már a spanyol nyelvet is többen beszélik s ha a jelenlegi szaporodási arány tovább is megmarad, a jövő XXI. század elején az olasz és portugál nyelvűek száma is több lesz.

Még csekélyebb volt a görögök szaporodása. A szabadságharc előtt az egész Balkán-félszigeten beszélt a művelt elem a görög nyelvet, ma a Balkán északi feléből csaknem teljesen kiszorult s a bolgár elem Ruméliában és Macedóniában is nagyon terjeszkedett a görög rovására. Ma már össze sem lehet hasonlítani a görög nyelv szerepét azzal, a mit még a XIX. század elején is vitt a török birodalom egész területén.

Különösen végzetes volt a lefolyt század a kelta fajra, mely felényire olvadt le, sőt az irek, a kelta fajnak a XIX. század elején még a legnagyobb népe, annak a veszélynek vannak kitéve, hogy néhány évtized leforgása alatt teljesen felszívja az angol-szász elem.

A csekély szaporodású vagy stagnáló európai népek közé tartoznak még az említetteken kívül az albánok, baszkok és cigányok.

Az európaiakon kívül a jávaiak szaporodása volt rendkívüli, úgy hogy a XIX. század folyamán megötszöröződtek. Ellenben a többi malaj népség egészben véve stagnált.

Kelet-India népsége, úgy a hindu, mint a dravida elem, körülbelül megkétszereződött.

Kelet-Ázsia népei közt a mandsuk és mongolok, valamint a koreaiak stagnáltak vagy fogytak. Jelentékeny volt a japánok szaporodása, bár a népség létszámának növekvése csak az utóbbi évtizedek alatt vett gyorsabb menetet. Ellenben a khinaiak a XVIII. század kezdetétől kezdve a XIX. század közepéig gyarapodtak igen nagy arányban, úgy hogy másfél század alatt több mint négyszeresre emelkedett lélekszámuk, de már az ötvenes és hatvanas évek alatti kettős forra-

dalom alatt valami 70 millióval megfogyott a számuk, úgy hogy az 1850 körüli viszonyokat ma sem érték el.

Más Európán kívüli nagy népfajok, melyek még két századdal előbb is bármelyik európai népnél nagyobbak voltak, mint a *törökök* és *perzsák*, fogytak. Az *arabok* száma sem nagyon növekedett Szíria, Mesopotamia, Arábia, Tripolis, Tunis és Marokko fokozatos hanyatlása s az egykor virágzó városok elnéptelenedése következtében. Csupán Egyiptomban nőtt meg a lakosság, 1801 óta csaknem megnégyszereződve s ezenkívül maga az arab nyelvterület is rendkívül kibővült Afrika belsejében.

A *khámítá* népek közt a berberék stagnálnak, úgyszintén a felső-egyiptomi és nubiai nomádok is, Abessynia khámítái a többi lakossággal együtt hanyatlottak. A gallákról és szomálikról nincsenek adataink.

Áfrika többi népei közt a *fulbék*, a kik a XIX. század elején mint hódítók léptek fel nyugoti Szudánban, körülbelül megkétszereződtek. Ellenben a *néger*ek szaporodása nem volt valami nagy. Jelen-tékenyebb lehetett a *bantu* népeké, bár a rabszolgakereskedés sok helyen fogyasztotta őket s a különböző bantu államalakulások is temérdek ember-életbe kerültek, pl. Dél-Áfrika ú. n. Napoleonja, Csáka zulu király a huszas években egy milliónál több embert pusztított el. A *hot-tentották* és *busmannok* a búr és angol elem hatása alatt lassan elvesztik nemzetiségüket; ma felényire sem megy a számuk, mint volt régebben.

Amerika őslakói, az *indiónok* Észak-Amerikában fogytak, a spanyol államokban azonban, bár a spanyolokkal való keveredés következtében a spanyol nyelvű mesticek száma nagyon megnövekedett, körülbelül megkétszereződött az indián elem, sőt itt-ott, mint Paraguayban, Peruban és Bolíviában, az indiánok nyelvét (a guaranit és kicsuát) az európaiak is beszélik.

Megdöbrentő az *oceániai* népfajok pusztulása a XIX. század folyamán. Az európai civilisatio, meg az ezzel terjedő betegségek s az angolok lelketlensége olyan vészthozók voltak e népekre, hogy ma egynegyede sincs az 1801-iki lélekszámnak. *Ausztrália* őslakóinak legfőlebb egyötöde maradt meg, a *polinézeknek* pedig kilenctizede elpusztult, sőt egy egész faj, a *taszman*, mely száz évvel előbb még valami 15—20 ezer lélekből állt, 67 évvel később pedig 17 főre olvadt le, 1876-ban az utolsó taszman halálával végkép eltűnt a föld színéről.

Maga az emberiség több mint 600 millió lélekkel szaporodott.

A XIX. század elején ugyanis valami 1000 millió volt; ennyire becsülte Fabri 1786-ban,¹ 1805-ben már csak 700 millióra tette, melynek megfelel Balbi számítása (704 millió): de az adatok részletes összehasonlításából kitünik, hogy az előbbi számítás a helyesebb; Khina lakosságát nem az 1801-iki, hanem a félszázaddal korábbi létszám után vették fel, a mi több mint száz milliónyi különbséget idézett elő. Afrika belseje is ismeretlen volt és Belső-Szudán és a tavak vidékének sűrű népességéről sejtelmük sem volt a XIX. század elején élt geografusoknak. Mindent számba véve, az emberiség 1801 és 1901 elején a következőkép oszlott meg az egyes földrészekben:

	1801.	1901.
Európa . . .	190 millió	394 millió.
Ázsia . . .	630—640 „	925 „
Áfrika . . .	140—160 „	200 „
Amerika . . .	30 „	145 „
Ausztrália . . .	4 „	6 $\frac{1}{4}$ „
	994—1024 millió	1670 millió.

Az egyes néptörzsek és ezeken belül az egyes népek részletes kimutatása a nagyságuk szerinti sorrendben alább következik.²

¹ *Geographie für alle Stände*. Leipzig, 1786. Az 1000 milliót már 1660-ban fölvette Riccioli, míg Isaac Vossius 1685-ben csak 500 millióra tette az emberiség számát.

² Ezen összeállításban a maguk helyén idézett műveken kívül a következő segéd munkákat használtam: Andree's *Allgemeines Handatlas* és *Geographisches Handbuch zu Andree's Handatlas*. Bielefeld és Lipcse, 1881—82. — Balbi A. *Hausbuch des geographischen Wissens*. Frei bearbeitet nach — —. Güns, 1834. és Balbi A. *Egyetemes Földrajza*. Teljesen átdolgozta és kibővítette dr. Czirbusz Géza. Nagy-Becskerek, 1893—97. — Daniel H. A. *Handbuch der Geographie*. 4-te Aufl. 1874. — Fabri M. I. E. *Geographie für alle Stände*. Lipcse, 1786. — *Gothai Almanach*. — Hartleben's *Kleines statistisches Taschenbuch*. Bearbeitet von dr. Fr. Umlauf. 1894—1899. — Hickmann A. L. és Péter János: *Földrajzi és statisztikai tabellák*. Pozsony—Budapest. — Hübner's *Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde*. Herausgegeben von Prof. Fr. v. Juraschek. Frankfurt a. M. 1890—1899. — Kolb G. Fr. *Handbuch der vergleichenden Statistik*. 6-te Aufl. Lipcse, 1871. — Müller Fr. *Ethnographie*. (Reise der öster. Fregatta Novara um die Erde 1857—59. Anthropol. Theil. Dritte Abtheil.) Bécs, 1868. és *Grundriss der Sprachwissenschaft*. Bécs. — Stein Chr. G. D. *Handbuch der Geographie und Statistik*. 5-te Aufl. 1—3. k. Lipcse, 1824—26. — Szende Gyula: *Földrajz-statisztikai tabellák a föld összes államairól*. Budapest, 1898.

I. Khinai törzs.¹

Legalább is ezer év óta a világ legnagyobb nemzete, de korántsem az az egynyelvű népség, minőnek rendesen képzeljük, hanem három rokon, de egymástól határozottan különböző nyelvű népet foglal magában. A három nyelv a következő:

1. *Kvanhoa* vagy mandarin nyelv, melyet Khina északibb tartományai-ban s mindegyik khinai nyelv között legtöbbször beszélnek, úgy hogy valami 200—240 millióra lehet tenni számukat. Kiangszi-ból bevándorolt elemek Kantonban is meghonosították, de ez már hakka és punti elemekkel vegyült. Ettől különbözik, de a kvanhoa csoport-hoz számítandó

a *hakkák* nyelve, melyet egész Kantonban széltiben beszélnek a punti-val körülbelül egyforma számmal, tehát valami 14—16 millió (régébbi becs-lés szerint csak 4 millió) ember. A hakkák északkeleti khinaiak ivadékaik s a XVIII. század elején vándoroltak be. A fukien-tartománybeliekkel együtt hakkákból áll Peru és Chile kuli népsége, ezenkívül Szingaporba, a Szunda szigetekre és Formosába is sokan vándoroltak.

2. A *fukien* nyelvet Khina közép-ső részében beszéli valami 150—180 millió ember. Ehhez csatlakozik Kantonban

a *hoklok* vagyis a Hohkien (Fukien) tartománybeli khinai gyarmatosok ivadékainak nyelve, mely az amoji tájnyelvhez hasonló. Khinai történetírók szerint a XIV. században költöztek Kantonba s főleg a tengerparton és nagy folyamok mellékén tartózkodnak. Számukat régébbi becs-lés szerint 3 millióra teszik, de nyilván legalább is kétszerre többen vannak.

3. A *kvantung* (kantoni) nyelv a Krisztus születése körül dél felé ter-jeszkedő s Kanton, Kuanghszi és Kueicsou őslakóival (miaóc-zokkal) vegyült khinaiak, az ú. n. *puntik* nyelve. Nyelvük és külső szokásaik által jelenté-kenyen különböznek a többi khinaiaktól. Megvetéssel néznek a hakkákra, míg a hoklot mindkettő páriának nézi. — Számukat régébben 21 millióra becsülték.²

Khina lakosságáról valami kétezer év óta vannak, ha nem is egészen pontos, de mindenesetre megközelítő adatok. Egy a Kr. u. második évből eredő számlálás szerint volt Khinában 12 millió adózó család vagyis mint-egy 60 millió lélek. Kr. u. 156-ban 16 millióra rugott a számuk, a minek

¹ Lóczy Lajos: *A khinai birodalom leírása*. Budapest, 1886.

² Lóczy id. m. 347. — Petermann-féle Mittheil. aus d. Geogr. 1878. 419. — Archiv für Anthropol. 1896. XXIV. 1—2. füz. 188.

60 milliónyi lélekszám felel meg; ekkor volt Khina első virágzásának tetőpontján, hatalmának s gazdagságának híre Európáig hatolt, összeköttetésbe lépett a római birodalommal, honnan 166-ban Marcus Aurelius császár (a khinaiaknál Antun) követséget is küldött Khinába. Már 225-ben három részre szakadt a birodalom s négyszáz éven át belzavarok voltak, úgy hogy egymás mellett és után 20 dinasztia uralkodott. A Thang-dinasztia (618—907) uralkodásának első szaka újabb fénykora lett Khinának, ezen időből azonban nincsenek adataink a lélekszámról, föltehető azonban, hogy ismét elérte a II. századbéli magasságot. 756-ban belháborúk törtek ki s ez a zavaros korszak 960-ig tartott, midőn a Sung-dinasztia kezdett uralkodni s újra felvirágozott Khina. A lakosság, mely a X. század derekán 12 millióra olvadt le, ismét felszaporodott, úgy hogy 1013-ban 21,976.265 földművelőt (80—90 millió lélek) számítottak. Körülbelül ennyi volt a lakosság 1102-ben is (20 millió adózó). 1127-ben azonban a mandsuk elszakították Pekinggel (Kanbalikh) együtt Khina északi részét s a Kitan államot alapították, míg Sensziben a tibeti tangutok szervezték a Hia államot. A Sung-dinasztia a Hoangho-tól délre szorult, a Marco Polo által Manzinak nevezett országba, melyben 1161-ben 11 millió adózó családot (55 millió lélek) számítottak. Marco Polo egy század múlva is szintén igen népesnek találta; volt benne — mint mondja — a várakon és helységeken kívül, több mint 1200 nagy és gazdag város, élükön a császár székhelyével, Kingczével (Hangeseu), melyről szinte hihetetlen dolgokat beszél. Azt mondja ugyanis, hogy területe száz mérföld, van benne 12 ezer nagy köhid, 144 ezer ipariüző helyiség, mindegyikben legalább is 10, némelyikben 20, sőt 40 emberrel, van azután 160 nagy utca, mindegyikben 10 ezer, összesen tehát 1,600.000 házzal, úgy hogy Hangeseu akkori lakossága valami 8 millió lélekből állt volna. A mongolok uralma alatt (1260—1368) 60 millióra teszik Khina népességét; Kublai idejében 13 millió adózó családot irtak össze. A főváros ekkor Kambalik vagy Peking volt, Marco Polo szerint már előbb is nagy város, a nagy khánok alatt pedig „oly sok volt benne a ház és oly nagy az emberek száma, hogy szinte hihetetlen“; a négyszögalakban épített város mindegyik oldalát 6—6 mérföld hosszúnak s a város kerületét 24 mérföldnek mondja Marco Polo, volt aztán 12 külvárosa, melyekben több volt a nép, mint magában a városban, úgy hogy ezen alapon valami 3—4 milliónyi lakosságra következtethetünk. A Ming-dinasztia (1368—1644) alatt szintén nagy volt Khina virágzása; a főváros előbb Nanking volt (később Peking), melynek XIV—XV. századbéli lakosságát virágzásának tetőpontján, a város roppant kiterjedését tekintve, Lóczy valami 3—4 millióra becsülte. Egy 1579-iki számlálás szerint Khina akkori népessége 60·9 millióra rugott, de már ekkor

hanyatló félben volt a birodalom. A Mandsu-dinasztia alatt egész a jelen század derekáig folyton emelkedett a népesség száma; az első időkben csak 37, később 62 millió volt, a második császár, Kanghi (1662—1722) alatt már 80 millióra növekedett, 1736-ban volt 125 millió, a továbbiakról pedig az angol „Journal of the Royal Statistical Society“ khinai összeírások alapján (Tung-Lida-Luh után) a következő adatokat állította össze:

1741: 143.412,000	1781: 279.816,000	1821: 355.540,000
1751: 181.811,600	1791: 304.354,000	1831: 397.133,000
1761: 198.838,000	1801: 297.502,000	1841: 413.457,000
1771: 214.600,000	1811: 358.510,000	1851: 432.164,000

A taiping (1849—1866) s az ezzel majdnem egyidejűleg pusztító dungán (mohamedán) lázadás alatt azonban nagyon leolvadt a népesség. Nanking félmilliónyi lakosából, midőn Lóczy ott járt, alig maradt 20 ezer ember. Vidéke is gyér népességű volt a hetvenes években, úgy hogy Kiangszu tartomány 39·65 milliónyi (1842) lakosságából a taiping lázadás után csak 21 millió maradt, Nganhuei népet (1842: 36 $\frac{1}{2}$ millió) pedig csaknem egészen kiirtották s csak a szomszéd tartományokból bevándorolt elemek növelték ismét 21 millióra. A dungán lázadás és éhség Hupé, Senhszi és Kanszuh tartományok lakosságát apasztotta le. Kanszuhan a dungán öldöklés előtti lakosságnak (19 $\frac{1}{2}$ millió) csak egyötöde maradt meg s Szinganfu és Lancsoufu közt az útmelléki szántóföldeket Lóczy begyöpösödve találta, számtalan romban heverő tanyával.

Az 1861-iki összeíráskor csupán 260.925,000 lelket találtak, ide nem számítva természetesen a lázadókat. De még ezekkel együtt is rettenetes volt a nép számának csökkenése, úgy hogy 1871-ben közel 70 millióval volt kevesebb a népesség, mint 20 évvel előbb, összesen csak 367·6 millió.

A 80-as években már ismét 386.853.000-re szaporodott Khina népessége, míg legújabbán Popov, az orosz csász. földrajzi társaság értesítőjében¹ 1894 végére khinai hivatalos adatok után 423.157,300-ra becsülte. Ehhez járul a négyötöd részben khinai lakosságú Mandsuországnak 5.750,906 lélekkel, melynek népe 1893-ban még 7 $\frac{1}{2}$ millióra rugott, a khinai-japán háború alatt azonban nagy volt a kivándorlás, ezenkívül Közép-Mandsuriában 1893-és 1894-ben a termés is rossz volt.

A boxer lázadás és a legújabb európai pusztítások az utóbbi hat év alatti népnövekvésnek útját vágták s azért kerek számban az 1894-iki adatok után 430 millióra vehetjük fel Khina és Mandsuországnak ez idő szerinti

¹ V. ö. Globus. 1897. LXXII, 4. sz. legújabb állás szerint 423.157.300

népességét, mely a khinaiakon kívül valami 8—15 milliónyi mandsuból, miaóczból, mongolból, tibetiből s a hátsó-indiaiakkal rokon törzsekből áll.

Vannak azonban khinaiak egyebütt is; Hátsó-Indiában mintegy 3—4 millió tartózkodik (Sziamban $2\frac{1}{2}$ millió, Kochinchinában 400 ezer, Kambodsában 100 ezer, a Malakkai félszigeten 300—400 ezer, aztán Tonkingban, Anaamban). Kelet-Indiában 1890-ben 710 ezerre tették számukat. A malaj szigeteken (Jávában 250 ezer, aztán Borneon, Acsinban, Szuluh szigeteken stb.) 1892-ben volt 450 ezer. Formosa (1897: 2.041,809) nagy része khinai, úgy szintén Hongkong is (1897: 246,880), valamint Macao (78 ezer). Vannak aztán a Filippini szigeteken, Polynéziában (Havaiban 22 ezer), Ausztráliában (70—80,000), Amerikában (Egyesült Államokban 120 ezer, Cubán 50 ezer, Peruban 60 ezer, Guyanában stb.) összesen valami 300 ezer. Egészben véve mintegy 6—7 millió.

Így a khinaiak száma, mely 1801-ben kerek számban 300 millió volt, ez idő szerint mintegy 425 millió, vagyis a száz éves szaporodás nem több 40—41%-nál.

II. Germán törzs.

Eredetileg három ága volt, ú. m.:

a) Skandináv (normann, dán, norvég, svéd).

b) Gót, melynek zöme még a népvándorlás folyamán elvesztette nemzetiségét Italiában, Gallia déli részében és Hispaniában; utolsó töredéke Krimben vonta meg magát, hol a XVI. század vége felé enyészett el.

c) Teuton, melynek egyes ágai: felnémet, alnémet, angol-szász, fries és holland.

Ezzel szemben ma négy főnépesoportot különböztetünk meg, melyek a következők; 1. angol, 2. német, 3. skandináv [a) svéd, b) dán-norvég], 4. holland [a) holland, b) flamand, c) fries].

Az egyes népek:

1. Angol.

A XIX. század kezdetén szám szerint még jó hátra esett a világ népei sorában. Nemcsak a khinaiak és hinduk, ez a két nagy és ősrégi kulturnép, de Ázsia egyéb népei is, mint a japánok, törökök és arabok fölülmulták s Európa népei között is csak a francziák, oroszok, németek, spanyolok és olaszok után következtek. Ma pedig — egy század leforgása után — csak a khinaiak előzik meg; a hinduk főnépével, a hindikkal vetekednek s minden más népet mesés gyorsasággal maguk után hagytak.

Az angol-szászok az V. században vándoroltak Britanniába, kikhez a IX—X. században dánok s a XI. században elfranciásodott normannok, az angol nemesség ősei járultak. Ezeknek s a beolvasztott keltáknak keverékéből alakult az angol nép, melynek nyelvterülete egy csekély írországi gyarmat kivételével csupán Angliára és Skócia déli részére szorítkozott.

A XVII. században kezdődtek a gyarmatosítások Amerika területén, bár már Erzsébet királyné idejében elfoglalta Walter Raleigh a királynőről Virginiának nevezett területet, egyelőre azonban nem volt sikere a telepítéseknek. Az első gyarmatokat (Új-Anglia) jobbára politikai menekültek s az anglikánok által üldözött presbiteriánusok alapították 1606—38 közt, részben korábbi holland telepítvények helyén (New-York, előbb Új-Amsterdam), melyekhez járult 1663-ban Carolina (a mai északi és déli Carolina s Georgia), 1665-ben Connecticut, 1669-ben a Hudson-öböl melléki gyarmat, 1682-ben Massachusetts és Pennsylvania. Ugyancsak a XVII. században fészkeltek meg magukat az Antillákon, Jamaicát 1655-ben foglalták el a spanyoloktól.

Ezen időből való Írország területén a ulsteri protestáns gyarmat is.

A XVIII. században újabb szerzeményekkel gyarapították az amerikai gyarmatokat. Az utrechti békében 1713-ban a franciáktól megkapták Új-Foundlandot és Acadiát (Új-Skocia), 1763-ban pedig Canadát, Floridát s a Mississippi keleti vidékét.

A XIX. században gyarmatosították Ausztráliát, Taszmaniát és Új-Seelandot. A gyarmatosítás már a XVIII. század vége felé megkezdődött. 1788-ban vitték Ausztráliába a számkivetésre ítélt fegyencek első csapatát, a kik aztán Új-Déli-Wales gyarmatot alapították a mai Sidney táján; ezt követte 1829-ben a Hattyúfolyó mentén a nyugot-auztráliai, 1835-ben a viktoriai, 1836-ban a dél-auztráliai, 1860-ban a queenslandi gyarmat. Taszmaniában szintén fegyencek voltak az első gyarmatosok 1803-ban, míg Új-Seelandot a missionáriusok vonták az angol gyarmatosítás körébe, kik 1812-ben alapították az első telepet, a tulajdonképeni telepítés azonban csak 1839-től fogva indult meg.

Ugyancsak a XIX. század kezdetén, 1806-ban, a francia háborúk alatt foglalták el az angolok a hollandok fokföldi gyarmatát, melyet aztán az 1814-iki bécsi kongresszus is meghagyott nekik. A Fölföldre 1820 óta kezdtek az angolok és skótok vándorolni. 1842-ben elvették a büroktól Natált, melyhez aztán 1853—60 közt Britt-Kaffrariát, majd a Pondo- és Griqua-földet szerezték meg. A legújabb gyarmatok a tongák, zuluk, baszutok és becsuának földjén keletkeztek, továbbá a Matabele- és Khamaországokból alakított Rhodesiában.

Az egyes angol területek népességének növekedése a következő volt :

Anglia és Wales.

1080 : 300.000 (Wales nélkül) ¹ (a Domesday Book szerint)

1500 : 4 millió

1570 : 4.160,320 (Wales nélkül) ¹

1600 : 5 millió

1670 : 5.773,646 (Wales nélkül) ¹

1700 : 8 millió.

1801 : 8.892,536

1841 : 15.914,148

1881 : 25.974,439

1811 : 10.164,256

1851 : 17.927,609

1891 : 29.001,018

1821 : 12.000,236

1861 : 20.066,224

1898 : 31.397,078

1831 : 13.896,797

1871 : 22.712,266

1901 : 32.423,000

A szaporodás tehát a XIX. század első felében 9.035,000, vagyis 101·6%, a XIX. század második felében 14.496,000, vagyis valamivel több, mint 80%. Az egész század alatt pedig volt 23.530,000, azaz 264%.

Ebből a XIX. század elején volt 640 ezer kymmer, 18 ezer cigány és Walesben néhány ezer német gyarmatos; az angolokra esik tehát 8¼ millió. Ez idő szerint pedig van 1 millió kymmer, 12 ezer cigány, továbbá valami 200 ezer német munkás és 100 ezer lengyel-zsidó, vagyis az angolok száma 8¼ millióról 31.100,000-re növekedett.

Skócia.

1801 : 1.608,420

1881 : 3.734,370

1898 : 4.249,946

1851 : 2.888,742

1891 : 4.025,647

1901 : 4.346,000

A szaporodás a XIX. század első felében 1.280,000, vagyis 80%, a XIX. század második felében 1.457,000, vagyis 50%, az egész XIX. század alatt 2.737,000, azaz 170%.

Ebből 1801-ben volt 400,000 kelta (gaél) s 22 ezer norman Shetland szigeten; angol tehát 1.164,000. 1901 elején pedig a kelták száma 240 ezer, a normannoké 65 ezer, marad az angolokra 4.040,000.

Irország.

1695 : 1.034,000

1811 : 5.956,460

1841 : 8.175,124

1754 : 2.372,600

1821 : 6.801,827

1846 : 8.750,000

1801 : 5.395,456

1831 : 7.767,401

1851 : 6.552,385

¹ Körösi József szerint (l. Vámbéry A. *A magyarság keletkezése*. 213. l.). — A többire nézve v. ö. Kolb G. Fr. *Handbuch der vergleichenden Statistik*. 6. kiad. Lipcse, 1861. — Andree's *Handatlas és Geographisches Handbuch z. Handatl.* Bielefeld és Lipcse, 1881—82. — Felhasználtam ezenkívül a Macaulay *Angolország története* c. műve I. kötetében közölt adatokat s Lewis Carnae angol tudósnak a nyelvek elterjedéséről az 1899 augusztusi hírlapokban közölt számításait.

1861: 5.798,867	1886: 4.889,490	1898: 4.541,903
1871: 5.412,377	1891: 4.706,162	1901: 4.470,000
1881: 5.159,839		

A XIX. század elején Írország lakosságának még körülbelül 60⁰/₀-a ír volt (3¹/₄ millió), úgy hogy az angolok száma az elangolosodott irekkel együtt sem volt több 2·15 milliónál. A XIX. század derekán, a kivándorlások megkezdése előtt, 5 millió írrel szemben mintegy 3³/₄ millió angol volt. 1861-ben az irek száma már 1¹/₂ millióra olvadt le, az angoloké 4·3 millióra, 1871-ben pedig 4·6 millióra emelkedett. Azóta a kivándorlás az angol elemet is kezdi csökkenteni.

Ma az irek száma legfőlebb 800 ezer, ebből is körülbelül 700 ezer az íren kívül az angol nyelvet is beszéli; az angolok száma pedig 3 millió 670,000.

Man sziget lakossága 40 ezerről 56 ezerre emelkedett a XIX. század folyamán; ebből ma alig 10 ezer beszéli a kelta nyelvet.

A Normann szigetek 93 ezernyi lakossága francia nyelvű; a XIX. század elején 48 ezerre ment számuk.

Az *Egyesült-Államok* lakosságának növekedése a következő:

1680: 80 ezer angol, holland, svéd gyarmatos.		
1701: 260,000	1840: 17.069,453	1895: 69.753,000
1753: 1.051,000	1850: 23.191.876	1896: 71.263,000
1775: 2.383,300	1860: 31.445,080	1897: 72.807,000
1790: 3.929,827	1870: 38.535,153	1898: 73.999,000
1800: 5.305,925	1880: 50.155,783	1899: 75.601,000
1820: 9.654,596	1890: 62.622,250	1900: 76.225,220

A szaporodás a XIX. század első felében 17.886,000 lélek volt, vagyis a népesség fél század alatt több mint négyszeresre emelkedett. A XIX. század második felének gyarapodása 53.033,000, vagyis a szaporodás jóval több, mint kétszerese az eredeti lakosságnak. Az egész XIX. század alatt pedig csaknem 15-szörös volt a népnövekedés, vagyis százalékban kifejezve 1420⁰/₀.

Ezt a tüneményeszerű szaporodást a lakosság benső propagatív erején kívül a bevándorlások is rendkívül fokozták. A bevándorlók összes száma 1821—97 közt 18.418,392 volt; ez idő szerint pedig körülbelül 19¹/₂ millió.

Természetes, hogy a folytonos bevándorlás következtében mind több és több a külföldön született amerikai polgárok száma. 1850-ben még csak 2.224,602, vagyis az egész népesség 9·7⁰/₀-a volt külföldi, 1860-ban már 4.138,697 (13·16⁰/₀), 1890-ben pedig 9.249,547 (14·77⁰/₀).

Összehasonlítva a külföldiek és a bevándoroltak számát, a következő eredményre jutunk:

	Külföldi születésű		Bevándorolt	
	1890-ben	1820—90 közt	1820—96 közt	
Németországi	2.784,894	4.461,520	4.972,423	
Irországi	1.871,509	3.454,877	3.763,618	
Angliai	909,092	$\left\{ \begin{array}{l} 1.592,519 \\ 793,288 \\ 322,177 \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{hátro-} \\ \text{zatlan} \\ \text{britan-} \\ \text{niai} \end{array} \right.$	3.043,402
Skóciai	242,231			
Walesi	100,079			
Britt-Amerikai	980,938	1.047,080	?	
Skandináviai	$\left\{ \begin{array}{l} 322,665 \text{ norvég} \\ 478,041 \text{ svéd} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} 913,301 \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} 1.378,677 \end{array} \right.$	
Dániai	132,443			
Olaszországi	182,586	350,222	748,628	
Ausztriai	$\left\{ \begin{array}{l} 123,271 \text{ osztrák} \\ 118,106 \text{ csehorsz.} \end{array} \right.$	397,486 ¹	781,369 ²	
Magyarországi	62,435			
Oroszországi	182,644	292,241	$\left\{ \begin{array}{l} 660,256 \end{array} \right.$	
Lengyelországi	147,440	?		
Franciaországi	113,174	362,863	394,822	
Helvéciai	104,069	167,390	199,128	
Hollandiai	81,828	98,401	128,269	
Mexicói	77,853	$\left\{ \begin{array}{l} 27,035 \\ 1,622 \\ 10,771 \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{közép-} \\ \text{amerikai} \end{array} \right.$	?
Délamerikai	5,006			
Nyugotindiai	23,256			
Spanyolországi	6,185	$\left\{ \begin{array}{l} 42,956 \end{array} \right.$	61,698	
Portugáliai	15,996			
Belgiumi	22,639	42,786	60,308	
Görögországi	—	—	8,863	
Khinai	106,688	288,964		
Egyéb	54,385	11,751	vegyes európai	
		5,332	ázsiai	
		1,226	áfrikai	
		254,052	egyéb	

A legújabb kimutatás szerint 1899. július 1-től 1900 június 30-ig 341,711-en vándoroltak az Egyesült-Államokba. Ebből:

100,000 olasz	23,382 német	3,734 görög
44,520 zsidó	10,000 magyar	2,653 rutén
37,000 lengyel	9,170 litván	2,329 cseh
25,400 tót	8,906 horvát	1,956 francia.
25,200 ír	6,783 finn	

¹ E közt 150,500 magyarországi.

² E közt 294,500 magyarországi.

Ez adatok némi fogalmat nyújtanak az Egyesült-Államok nemzetiségi viszonyairól, a miket a hivatalos statisztika hallgatással mellőz. Pedig a bevándoroltak ivadékaiknak gyors elangolosodása sem képes ellensúlyozni az idegen elemek beözönlése által folyton növekedő nemzeti különbségeket, a mik a nemzeti érzelem erősödése által hogy hová fognak fejlődni, a jövő titka.

Mindenesetre, a mikor az egyes népfajok jelenlegi számát akarjuk legalább megközelítőleg megállapítani, számolni kell azzal a körülménnyel, hogy az Egyesült-Államokban a XX. század kezdetén az angol nyelvűek mellett még igen jelentékeny számmal voltak más nyelvűek is. Egészben véve 15—16 millióra tehetjük az idegen nyelvűek számát, úgy hogy az angol nyelvűekre kerekszámban 60 milliót vehetünk fel.

Ez a 60 millió angol nyelvű nép sokféle elemből áll. Alapanyaga a *yankee*, mely kivitta az Egyesült-Államok függetlenségét. A XIX. század elején valami 4 millióra ment a száma (az $5\frac{1}{3}$ milliónyi lakosságból levonva a négereket és a pennsylvániai németeket, hollandokat, franciákat és indiánokat), a lefolyt száz év alatt alig szaporodott 6—7 millióra. Körülbelül 8 millióra növekedett az utóbbi fél század alatt bevándorolt $3\frac{3}{4}$ milliónyi s teljesen elangolosodott *ír* elem. Egy millió volt 1800-ban a *néger*ek és *mulattok* száma, ez idő szerint pedig körülbelül $7\frac{1}{2}$ millió. Növekedésüket a következő táblázat mutatja:

1790 : 756,823	1830 : 2.328,642	1870 : 7.950,300
1800 : 1.001,436	1840 : 2.873,758	1880 : 6.580,793
1810 : 1.337,810	1850 : 3.638,858	1890 : 6.996,166
1820 : 1.776,194	1860 : 4.442,000	

E három elem számát levonva a 60 millióból, valami 38—39 millió marad arra az angolok, skótok, kanadaiak és különböző európaiak egymásba olvadt ivadékaiból álló elemre, mely a XIX. század folyamán költözött az Egyesült-Államokba.

Britt-Észak-Amerika (a kanadai gyarmat) lakossága :

1806 : 793,000	1881 : 4.530,000	1897 : 5.416,005
1866 : 4.208,000	1891 : 5.042,000	1901 : 5.580,000

Ebből 1801-ben angol volt 400 ezer (francia 280 ezer), ma pedig az angolok száma 3.620,000 (francia $1\frac{1}{2}$ millió).

A *nyugot-indiai* angol gyarmatok lakossága nagyjából négerekből és mulattokból áll; jelentékeny számmal vannak a khinai és indiai kulik is; az egykori indián lakosságot a spanyolok kiirtották, ma csupán Jamaicában van mintegy 18 ezer, továbbá Grenadán (1868 : 36,512, 1881 : 42,403, 1891 : 53,209) vannak jelentékenyebb számmal karaibok, ezenkívül Trini-

dádon fordulnak még elő, összes számuk valami 30—40 ezer; a fehér elem Jamaicában 1811-ben 30,000, 1861-ben 13,816, 1891-ben 14,692 volt, a többi szigeten pedig valami 60—70 ezer, ebből a trinidadiak francia nyelvű kreolok, kik a sziget (1861: 84,438, 1881: 153,128, 1891: 198,234) néger és mulatt lakosaival is elfogadtatták a francia nyelvet.

Jamaicát az angolok 1655-ben foglalták el s 1664-ben kezdték meg a négerek nagyobb mérvű behurcolását, de bár 1680—1786 közt több mint 2 millió néger rabszolgát vittek is be, a XIX. század elején mindössze 386 ezer volt csak a sziget lakossága, melynek zömét a marulok, vagyis Guyana és Jamaica megszökött rabszolgái alkották, a kik másfél századon át megőrizték az angolokkal szemben önállóságukat, mígnem 1795-ben az angolok leverték őket s egy részüket Új-Korzikába, később Sierra-Leonába szállították.¹ Jamaica lakossága a XIX. század első felében lassan növekedett; 1861-ben csak 441,262 volt, mely 1891-ig 640,279-re szaporodott, 1897-ben volt 715,717, jelenleg mintegy 750 ezer, mely az angolnak egy spanyollal és négerrel kevert jargonját beszéli.

A Kis-Antillákon és Bahama szigeteken a lakosság száma volt 1801-ben: 350 ezer, 1861-ben: 498,537, 1897-ben: 794,543, jelenleg mintegy 820 ezer.

Egészben pedig a nyugot-indiai angol gyarmat 1801-ben volt 736,000, 1901 elején 1.570,000, mintegy $1\frac{1}{4}$ millió angol jargonú négerrel, kiknek száma 1801 óta megkétszereződött.

Ezekhez járulnak az *angol-guyanai* négerek. Guyana lakossága a XIX. század elején volt 130 ezer, 1861-ben 155,026, 1891-ben 278,328, 1897-ben 287,005. Ebből mindössze $2\frac{1}{2}$ —3 ezer az európai s 7 ezer az indián. A többi lakosságnak fele néger, fele kelet-indiai kuli $3\frac{1}{2}$ —4 ezer khinai-val együtt.

Az *ausztráliai* gyarmatokon 1801-ben az angol elem száma alig egy-két ezerre rugott s a XIX. század első felében csak a deportált betörőkkel s ezek ivadékaival gyarapodott; 1788—1838 közt 75,200 fegyenczet szállítottak ugyanis Ausztráliába, a kiknek ivadéakai fél század alatt közel 134 ezerre szaporodtak. A népesség növekedése 1851 óta kezdett rohamosabb lenni, a mikor az aranymezőket fölfedezték. A gyarapodást a következő táblázat mutatja:

1837: 133,962 (a benszülötteken kívül)		
1862: 1.209,213	1886-87: 2.837,176	1897: 3.565,415
1881: 2.252,617	1892: 3.231,715	1901: 3.720,000

¹ Földrajzi Közlemények. 1892. 147, 152. l.

Ebből mintegy 55 ezer benszülött, 44 ezer khinai, 5—6 ezer polynéz munkás s aztán valami 80—100 ezer német,¹ úgy hogy az angolok száma kerek számban $3\frac{1}{2}$ millió.

Tasmaniát, mint említettük, 1803-ban vették birtokukba az angolok, hova 1803—53 közt 67,655 elítéltet szállítottak, a kik aztán oly vandal módra pusztították az ős lakosságot, hogy 1867-ben az 5—20 ezer főnyi taszmanból már csak 17 maradt, 1876-ban pedig végkép kihaltak. A gyarmatosok száma:

1833: 31.718	1868: 100,706	1897: 171.719
1863: 91,519	1892: 153,664	1901: 180,000

New-Zealandban 1839 után kezdtek az angolok megtelepedni. Növekedésük a következő:

1840: 1,458	1881: 489,931 (maorik nélkül)
1851: 30,000	1886: 578,482
1863: 106,315	1892: 656,179
1868: 227,810	1897: 737,456
	1901: 790,000

Fokföldön az angol gyarmatosítás 1820 óta kezdődik, de a XVII. században meghonosodott búr elemet maig sem tudta az angol elem túlszárnyalni. Ehhez járul, hogy a fehérek száma együttesen is kisebbségben van a feketékkel szemben még akkor is, ha a részint holland, részint angol nyelven beszélő fökföldi 343 ezer keveréknépet a fehérekhez számítjuk. Az angol és búr gyarmatok (Fokföld, Kaffraria, Griquaföld, Pondoföld, Natal, Tongaföld, Zuluföld, Baszutoföld, Becsuánföld, Rhodesia, Zambezia, Oranje, Transvaal és Svasiföld) népességének gyarapodását a következő adatok tüntetik fel:

	Fehér	Összes lakosság
1798 (Fokföld)	21,746	61,947
1822 (Fokföld)	42,854	120,000
1856 (Fokföld, Natal, Oranje, Transvaal)	140,000	563,000
1891 (angol gyarmatok és búr köztársaságok)	575,000	4,206,000
1900 (angol gyarmatok és búr köztársaságok)	1,013,000	5,820,000

Az 1.013,000 fehér lakosságból 570 ezer búr, 423 ezer angol. Ha pedig a keverék népet is számítjuk, a holland nyelvűek száma ezekkel valami 800 ezerre, az angoloké pedig félmillóra emelkedik, az angol-búr háború előtti viszonyokat véve alapul.

¹ L. Globus 1879. évf. XXXVI. 202.

Összegezve ezen adatokat, az angolok XIX. századbeli növekedéséről a következő számokat kapjuk:

	1801.	1901.
	(összes lak.)	(összes lak.)
Anglia és Wales	8.250,000 (8'89 millió)	31.100,000 (32'42 millió)
Skócia	1.164,000 (1'61 „)	4.040,000 (4'35 „)
Irország	2.150,000 (5'40 „)	3.670,000 (4'47 „)
Szigetek	—	46,000 (0'15 „)
Egyesült-Államok	5.000,000 (5'31 millió)	60.000,000 (76'23 „)
Britt-Észak-Amerika	400,000 (0'79 „)	3.620,000 (5'58 „)
Jamaica	370,000 (0'39 „)	730,000 (0'75 „)
Kis-Antillák	300,000 (0'35 „)	650,000 (0'82 „)
Guyana	100,000 (0'13 „)	140,000 (0'29 „)
Ausztrália	2—3 ezer	3.500,000 (3'72 „)
Tasmania	—	180,000 (0'18 „)
Új-Seeland	—	790,000 (0'79 „)
Dél-Áfrika	—	500,000 (5'82 „)
Kelet-India	?	240,000 —
Egyebükt (matrózok, katonák, Franciaország, Balkán, Gib- raltar, Malta, Egyiptom, Cyprus, Afrika, Honkong, Khina, Fidsi, Haiti stb., Argentina és Délamerika)	—	400,000
	17 $\frac{3}{4}$ millió (22'9 millió)	109.610,000 (134'57 millió)

Az angol elem növekedése tehát:

1400: 3 millió	1700: 8 $\frac{1}{2}$ millió (Lewis Carnae sz.)
1500: 4 „ (Lewis Carnae sz.)	1801: 17 $\frac{3}{4}$ „
1600: 6 „ „ „ „	1901: 109 $\frac{1}{2}$ „

2. Német.

A német nyelv egyes nyelvjárásai elég hiven megőrizték a régi törzsi elágazást. Két főágat különböztetnek meg, ezek: a *fel-német* (Ober- vagy Hochdeutsch) és *al-német* (Nieder- vagy Platt-deutsch).

A fel-németek törzsei: a *sváb-alemann*, *bajor-osztrák*, *frank és thüring*, az al-németeké: a *vesztfál és szász*. A közép- és délmagyarországi német gyarmatok jobbára svábok, a moson- és soproni „hádpauerek“, valamint a sokkal önállóbban fejlődött délsoproni és vas megyei „hiencek“ bajor-osztrákok; a középkori szászok al-németekkel és flamandokkal vegyült frankok, a bars-, nyitra- és túróc megyei „krikehájok“ és németprónaiak thüringiek s a thüring befolyás meglátszik a szepesi szászok nyelvében is.

A régi német császárság népessége, mely magában foglalta az osztrák és cseh tartományokat is, már a XVI. században annyira felszaporodott, hogy 1600 körül egy □-mfdön 1500–2500 ember élt s egészben mintegy 24 millióra ment a lélekszám. A harmincéves háború alatt (1618–48.) azonban rendkívül kipusztult, a régebbi lélekszámnak körülbelül csak $\frac{1}{3}$ -da maradt meg. Württemberg 400 ezer lakosából 1641-ben nem maradt több 48 ezernél; Freibergnek 1618-ban 4 ezer fegyverfogható férfi lakosa volt, 1648-ban már csak 500; Augsburg lakossága, mely virágzása tetőpontjáu, a XVI. században 88 ezer volt, 1645-ben lesülyedt 21 ezerre, 1648-ban pedig már csak 18 ezer; Nürnberg lakossága a XVI. században 150 ezer, 1786-ban 29 ezer; Aachennek már a középkorban 100 ezer lakosa volt, Kölnnek 150 ezer, Lübecknek 80 ezer, a XVII. század alatti pusztulást még a XIX. század elején sem heverték ki, Aachennek s Lübecknek 1800-an 30–30 ezerre, Kölnnek 1783-ban 40 ezerre ment a népessége.

Csaknem másfél század kellett, hogy Németország népe a régebbi lélekszáma növekedjék föl.

Egy 1786-ki (részben korábbi adatokon alapuló) összeírás szerint a német birodalom lakossága $26\frac{1}{4}$, a porosz királyság egyéb tartományaival $27\frac{3}{4}$ millió volt, ebből azonban a mai német birodalmi részekre csak $18\frac{1}{2}$ millió lélek esik.

1801-ben Németország mai területére körülbelül 22 millió lelket vehetünk föl, ebből 20 millió németet. Ettől fogva Németország mai területén a lakosság így növekedett:

1816: 24.831,396	1850: 35.395,496	1880 XII.I.: 45.194,172
1820: 26.291,606	1855: 36.111,644	1885 XII.I.: 46.840,906
1825: 28.111,269	1860: 37.745,187	1890 XII.I.: 49.421,259
1830: 29.518,125	1865: 39.653,544	1895 XII.I.: 52.279,901
1835: 30.935,648	1870: 40.816,249	1898: 54.324,000
1840: 32.785,150	1871 XII.I.: 41.058,792	1901: 55.510,000
1845: 34.396,055	1875 XII.I.: 42.747,360	

Ebből 1890-ben 7·6% volt idegen ajkú s 92·4% német. Egy pár nemzetiség stagnálását számba véve, 1901-ben az idegen ajkuakra 4·11 millió, a németekre 51·4 millió lelket számíthatunk.

Ausztria (az osztrák és cseh tartományok) lakossága az 1786-ki összeírás szerint $9\frac{1}{2}$ millió, 1795-ben 10.929,800 volt, de a belgiumi és a sváb területben levő osztrák birtokokat is ide számítva, a zok nélkül csak $8\frac{1}{4}$ millió.

Ausztria mai területének népessége 1801 elején 12.660,000 főre tehető, melyből 4 millió esik az osztrák, 4·53 milló a cseh korona, 3·75

lengyel-ruthén tartományokra, 0·38 millió Dalmáciára. Ebből az osztrák tartományokban volt 2·8 millió német, 1·2 millió szlovén és olasz, a cseh tartományokban 1·63 millió német, 2·90 millió cseh és lengyel. Vagyis 1801-ben mintegy $4\frac{1}{2}$ millió némettel (ide számítva a 70 ezer galíciai és bukovinai gyarmatost is) szemben 8·2 millió nemzetiség volt Ausztriában.

Ausztria mai területének lakossága ettől fogva a következőkép szaporodott :

1801 : 12.600,000	1869 : 20.394,980 katonákkal együtt
1820 : 13.964,341 polgári	1880 : 22.144,244 " "
1830 : 15.697,791 "	1890 : 23.895,413 " "
1840 : 16.723,397 "	1905 : 24.972,056 " "
1850 : 17.534,950 "	1897 : 25.518,998 " "
1860 : 18.851,777 "	1901 : 26.241,000 " "

Ez a népesség a külföldiek nélkül az 1880. és 1890-ki népszámlálás szerint a következő nemzetiségekből állt :

	1880.	1890.	Szapor.	%
Német	8.008,864	8.461,997	453,133 —	5·66
Cseh-tót	5.180,908	5.473,578	292,670 —	5·65
Lengyel	3.238,534	3.726,827	488,293 —	15·08
Ruthén	2.792,667	3.101,497	308,830 —	11·06
Szlovén	1.140,304	1.176,505	36,231 —	3·18
Szerb-horvát	563,615	644,769	81,154 —	14·04
Olasz-ladin	668,635	674,701	6,048 —	0·90
Oláh	190,799	209,026	18,227 —	9·55
Magyar (bukovinai)	9,887	8,139	(fogy. 1,748)	
	21.794,231	23.477,069		

A németiség legtömörebb Alsó- és Felső-Ausztriában és Salzburgban ($96-99\cdot7\%$); Karinthiában ($71\cdot5\%$) és Stíriában ($67\cdot8\%$) már a szlovének. Tirolban pedig ($59\cdot9\%$) az olaszok is föllépnek, de a németiség még mindig többségben van, ellenben Krajnában csak $5\cdot7\%$, a Tengerparton pedig $2\cdot3\%$ -ra süllyed le. A cseh korona tartományai közt aránylag legtöbb a német Sziléziában (47%), aztán jön Csehország ($37\cdot2\%$), legutoljára marad Morvarország ($24\cdot4\%$), egészben véve pedig $35\cdot9\%$ a német elem. A többi tartomány közül Bukovinára esik a zsidósággal együtt $20\cdot8\%$, Galicziára $3\cdot5\%$, Dalmáciára pedig $0\cdot4\%$. Számbavéve már most az egyes tartományok 1891—98 közti szaporodását, 1901 elején a németországiak és a katonaság beszámításával a német elem száma 9.576,000-re tehető, ezzel szemben a többi nemzetiségre 16.665,000 lélek esik.

Helvécia lakossága :

1786 : 1.750,000	1860 : 2.507,170	1890 : 2.952,928
1812 : 1.500,000	1870 : 2.669,147	1898 : 3.105,343
1821 : 1.783,231	1880 : 2.846,102	1901 : 3.150,000
1850 : 2.392,740	1888 : 2.934,057	

Ez a népesség így oszlik meg: 71·4⁰/₀ német, 21·4⁰/₀ francia, 5·3⁰/₀ olasz, 1·3⁰/₀ rhaetoromán, 0·3⁰/₀ egyéb. Az arányszám a XIX. században némileg a németiség javára változott meg, míg a rhaetoromán elem nagyon keveset szaporodott. Tekintve ezeket, Helvécia nemzetiségeinek száz év alatti szaporodását a következőkép állapíthatjuk meg:

	1801.	1901.
Német	1.100,000	2.250,000
Francia	360,000	674,000
Olasz	100,000	167,000
Rhaetoromán .	35,000	40,000

A három fő-országhoz járul *Luxemburg* (1830 : 255,628; — a Belgium-hoz csatolt részek részek nélkül: 1840 : 169,730, 1849 : 189,783, 1858 : 195,028, 1862 : 202,313, 1867 : 199,958, 1880 : 209,570, 1895 : 217,583), melynek lakosságából mintegy 6,300 vallon és francia; és *Liechtenstein* (1867 : 8,320, 1880 : 9,124, 1891 : 9,434); a XIX. század elején együttesen mintegy 140 ezer, jelenleg 230 ezer lakossal.

A németek száma tehát a német jellegű országokban :

	1801.	Összes lakosság	1901.	Összes lakosság
Németország	20 millió	(22 millió)	51·40 millió	(55·51 millió)
Ausztria	4·50 „	(12·66 „)	9·58 „	(26·24 „)
Helvécia	1·10 „	(1·60 „)	2·25 „	(3·15 „)
Luxemburg és Liechtenstein	0·13 „	(0·14 „)	0·22 „	(0·23 „)
Összesen	25·73 millió	(36·40 millió)	63·45 millió	(85·13 millió)

Magyarország területén 1721-ben Acsády becslése szerint¹ mindössze 338,471 volt a német, ebből 210 ezer esett a Királyhágón inneni részekre, 126 ezer az erdélyi szászokra. Az utóbbiak száma Schuler Fr. szerint 1600-ban 68,160 volt, Jancsó B. szerint² pedig 1700 : 100,000, 1730 : 110,000, 1761/65 : 120,680, 1794 : 150,000. 1700-ban azonban mindenesetre több

¹ Magyarország népessége a *pragmatica sanctio* korában (Magy. Stat. közl. Új f. XII. k.) 1896.

² Századok. 1900. febr.

volt, mint a hogy Jancsó fölveszi; tekintve, hogy a pestis 1710—1720 között a szászok közt is annyira pusztított, hogy a lakosság 25—40%-ka oda veszett, a későbbi lélekszám csekélyebb volta ennek tulajdonítandó. 1700 körül volt legalább is 130 ezer szász, Acsády adata (126 ezer) az 1710—15 közti állapotoknak felel meg, a Jancsó által fölvetett 100 ezer lélek pedig a pestis utáni (1720—21) állapotot tünteti föl.

A XVIII. századbeli telepítések nagyban megnövelték a németiség számát úgy az ország szívében, mint a déli részekben, úgy hogy 1840-ben Fényes Elek¹ szerint a zsidók (244,035) nélkül már 1.273,677 német volt, ebből Magyarországon 1.020,058, Horvátországon 1000, a katonai határvidéken 30,281, Erdélyben 222,159. Az 1850-ki népszámlálás Magyarországra 756,420, a külön tartománynyá alakított temesi Bánságra és Szerb vajdaságra 335,080, Horvát- és Tótországra 7903, Erdélyre 219,374, a Határőrvidékre 37,875, összesen 1.356,652 németet vett föl, szintén a zsidók (252,665) nélkül. Az osztrák kormány 1860-ki összeírása szerint² az 1857-ki népszámlálást véve alapul Magyarországon volt 1.221,714, Erdélyben 200,364, Horvátországon és Szlavóniában 24,470, a Határőrvidéken 38,400 összesen 1.484,948 német s ezen kívül 407,257 zsidó. Keleti Károly³ az 1869/70-ki népszámlálás után a népiskolai kimutatásokból Magyarországon 1.596,633-ra, Erdélyben 224,289-re, összesen 1,820,922-re tette a németek számát. Nincsenek azonban ide számítva a határőrvidékiek és horvátországiak, a kikkel együtt Konek S. szerint 1.898,202 volt a számuk. Az 1880-ki népszámlálás szerint Magyarország lakosságából 13·62%, az 1890-ki szerint 13·14% volt a német vagyis 1880: 1.869,877, 1890: 1.988,589, ehhez járult Horvátországon 1880: 83,139, 1890: 117,493 vagyis az egész magyar birodalom területén 1880: 1.953,911 (12·49%), 1890: 2.107,577 (12·15%). A tíz évi szaporodás tehát 154 ezer lélek vagyis 7·9%. Ezt véve alapul, 1901 elején 2.274,000-re tehetni a németek számát, a miből azonban valami 240 ezret a zsidókra kell venni.

A zsidók nélkül 1840—1890 közt a németiség valami 600 ezer lélekkel vagyis 47%-kal növekedett. Ezt véve alapul a XIX. század négy első tizedére is, az 1800—1840 közti növekvés $37\frac{1}{2}\%$, 1801-ben tehát 930 ezrenyi német lakosság vehető föl, a zsidókkal (1805: 127,816) egy millió felül.

Az oroszországi németek száma 1801-ben legfőlebb félmillió volt a

¹ Magyarország statisztikája. Pest, 1842.

² Statistisches Handbüchlein für Öster. Monarchie. Bécs, 1861.

³ Hazánk és népe. Pest, 1871.

balti tartományokban s a XVIII. században telepített dnyeperi és volgai gyarmatokban; jelenleg a berlini Echo 1898-ki számítása szerint 1.882,371.

Ezenkívül *Európában* van még ugyancsak a berlini Echo szerint: Franciaországban 83,333, Angliában 53,591, Romániában 50 ezer, Belgiumban 47,338, Dániában 31,107, Hollandiában 28,767 német alattvaló s azután 100 ezer alnémet, Olaszországban 5,234 németországi s 25 ezer régi német gyarmatos az ú. n. XIII. Comuni Vicenza környékén s a VII. Comuni a Felső-Brenta mellékén, Svédországban 4,066, Bolgárországban 3,620, Spanyolországban 1826, Finnországban 1770, továbbá Boszniában 15—20 ezer vagyis összesen kerek számban félmillió. Ezzel szemben 1801-ben a német-alföldi, lotharingiai és olaszországi (1801: 54 ezer) régi német lakosság csak valami 150—200 ezer volt.

Ezekkel együtt az európai németek száma 1801-ben volt 27·4 millió, 1901-ben 68 millió. Európán kívül a XIX. század elején csak Pennsylvániában volt jelentékenyebb német gyarmat. Ma az *Egyesült-Államok* területén, tekintve, hogy 1897-ig az osztrákokkal és svájciakkal együtt több mint 5 millió német vándorolt be s 1890-ben 2.784,894 németországi születésűt találtak (ma legalább is 3 $\frac{1}{4}$ millió), valami 13—14 millió német származású él, ebből körülbelül 9 millió beszéli a német nyelvet. A *kanadai* németek száma 282,906. A *brazíliai* németek száma mintegy 250 ezer, az első gyarmatokat 1818-ban, 1824-ben, 1849-ben és 1859-ben alapították; *Argentínába* újabban bevándorolt 25—30 ezer német, *Chilében* van 6808, *Uruguayban* 2125, *Peruban* 1642, *Paraguayban* 1250 német. A dél-amerikai németek száma együttvéve 300 ezer. Yan aztán az *ausztráliai* angol gyarmatokon is mintegy 100 ezer. Ezekhez járul 40—50 ezer a német gyarmatokon (Kelet- és Nyugat-Afrikában) és a Kaukázusban (9356), Fokföldön (6540), Hawaiiiban (1034), Egyiptomban, Palesztinában (2300), Khinában, Japánban stb.

A németek összes száma ezek szerint:

1500: 10 millió (Lewis Carnae sz.)	1801: 27 $\frac{1}{2}$ millió
1600: 20 millió ¹	1901: 78 millió
1700: 10 millió	

Nagy Géza.

¹ A 24 millióból levonva a cseheket, sziléziai lengyeleket, aztán a szlovénokat, tiroli olaszokat, meg a luzsicokat.